

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ПРИКМЕТНИКІВ,
ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОЧІ ЛЮДИНИ,
У НОВЕЛАХ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА**

Стаття присвячена аналізу структури та особливостей функціонування лексико-семантичної групи прикметників, які характеризують очі людини, у новелістиці Григора Тютюнника.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, лексико-семантична мікрогрупа, сема.

The article deals with the structure and the functioning features of the lexical-semantic group of adjectives which characterize human eyes in the Grygor Tiutiunyk's short-stories.

Keywords: lexical-semantic field, lexical-semantic group, lexical-semantic microgroups, seme.

Статья посвящена анализу структуры и особенностей функционирования лексико-семантической группы прилагательных, характеризующих глаза человека, в новеллистике Григора Тютюнника.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа, лексико-семантическая микрогрупа, сема.

Одним із важливих напрямів стилістичних досліджень є з'ясування особливостей індивідуальних стилів письменників. Якщо на змістовому рівні твору світобачення автора втілене в художніх образах та сюжетних колізіях, то в мовних особливостях тексту виявлені характерні риси авторської мовної і реалізованої в ній концептуальної картин світу. З цього погляду цікавим є дослідження лексико-семантичного рівня творів письменників щодо його польової організації, зокрема, складу й структури лексико-семантичних груп.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена тим, що хоч проблема опису польової організації лексики й дістала

доволі широке висвітлення у працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців (дослідженню лексико-семантичних полів і лексико-семантичних груп як їх складників присвятили наукові розвідки Л. Бойко, А. Бурячок, В. Винник, Г. Войтів, О. Кровицька, М. Чікало, Ю. Редько та ін.), однак її застосовують переважно до вивчення лексичної підсистеми мови в цілому. Перспективним напрямом є застосування цього підходу до аналізу творів окремих письменників, що дасть змогу виявити особливості їх мовної картини світу. Зокрема, цікавим у цьому аспекті є вивчення творів Григора Тютюнника, мова яких досі не була ґрунтовно дослідженою.

Мета статті полягає у з'ясуванні складу й структури лексико-семантичної групи прикметників, які характеризують очі людини, у новелістиці Григора Тютюнника. Лексико-семантичну групу потрактовано як сукупність одиниць лексичної підсистеми мови, об'єднаних, крім архісеми, ще одним спільним компонентом значення.

Усього в новелах Григора Тютюнника зафіксовано й проаналізовано 236 ад'єктивів зі значенням характеристики очей людини, серед яких більшість – якісні, трапляються поодинокі присвійно-якісні й відносно-якісні.

У межах аналізованої лексико-семантичної групи можна виділити такі лексико-семантичні підгрупи (ЛСПГ):

- 1) прикметники, які називають зовнішні ознаки очей;
- 2) прикметники, які характеризують особливості виконання очима сенсорної функції;
- 3) прикметники, які характеризують вираз очей;
- 4) прикметники, які дають загальну характеристику очей.

Виокремлені лексико-семантичні підгрупи мають різний кількісний вияв у аналізованих текстах.

У межах лексико-семантичних підгруп можуть бути виділені лексико-семантичні мікрогрупи, кожна з яких має центр і периферію (за основний критерій віднесення ад'єктива до центру чи периферії взято частотність його вживання).

1. ЛСПГ прикметників, які називають зовнішні ознаки очей.

1.1. Мікрогрупа прикметників, які називають колір очей. Такі лексеми в текстах найчастотніші.

Найчастіше вживані автором для визначення кольору очей людини лексеми *чорні*, *карі* та похідні від них: *Очі в нього чорні, глибокі, як вода в затінку, дивляться широко, немов одразу хочуть збагнути увесь світ* (с. 29); *Маня, витріщивши в стелю великі, чорні, як у батька, очі, ні з сього ні з того хихикнула* (с. 104); *У крамниці Нюриха..., наставивши на продавців настирливі чорні очі, скаже: "А чого це ви, дівчата, отак ото затор-рзувалися, що вже у вас і на шар-рахван тітці немає?.."* (с. 198); *Однак зауважив, що очі у дівчини карі, з золотом у зіницях, і що вони наївно довірливі* (с. 182); *А сама, отерпла, вчаділа од горя, з вороно-чорними бровами на білому виду, сухими, аж пекучими очима карими та великими синіми печатями під кароокістю...*(с.238); *Дівчина, бліда, з величезними карими очима, в яких аж кричала безпорадна мука од страху, зібгала хустку тремтячими пальцями і сховала її під полу жакетика* (с. 393). Частими є також прикметники, похідні від вищеназваних (*чорнющі*, *густокарі*), що передають різну інтенсивність кольору: *Сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть, чорнющі* (с. 258); *У неї були великі густокарі очі і засмагле обличчя – без фарб* (с. 186); – *А як справді?! – Оксьоніша дивилася на Артема великими густокарими очима...*(с. 496). Дуже інтенсивний чорний колір очей передає також лексема *смоляні*: *Тимоха підвівся й, опинившись лицем до лица з Палажечкою, побачив, як затремтіли її блискучі, зламани посередині брови, а вії миттю злетіли вгору, одтуливши терпкі смоляні очі* (с. 77); *...Бачила ж бо, як він кидав біля клубу вдвічі більших за себе хлопців об землю і як горіли при тому його відчайдушні смоляні очі...* (с. 208).

Рідше вживаними, але такими, що також можуть бути віднесені до центру мікрогрупи, належать лексеми *сірі* та *сині*: *Якийсь захололо-уважний подив був у його сірих опуклих очах* (с. 406); *Устим вів сина за руку, одно нахилився до нього, казав усякі ласкаві слова, а очі, сірі, ясні, як і в Петька, сяяли щастям і довірою до всього світу* (с. 227); *...Очі в Іванушки були великі, сірі й дивилися на світ з довірливою добротою...* (с. 138);

*А в горах ліси гудуть споконвічні, і через те солов'їв там не чути, хіба що орли в небі кружляють та ходять присмерковими ущелинами люди – в овечих шапках, з твердими **синіми** очима, під брови захованими, та з мідними топірцями в руках замість костурів...*(с. 209); *Оно якийсь вурка йде з торбою за плечима, худий, брудний, босий, а великі **сині** очі, червоні по білках, так і нишпорять...* (с. 387).

До близької периферії можна віднести ад'єктив **червоні**, у якому актуалізована сема 'втомлені, змучені': *І раптом отетеріла, побачивши чоловікові очі – **червоні** з безсоння і якось дуже витріщені* (с. 40); *Іван жалів маму, її втомлені руки, що гортають щоденник, втомлені, **червоні** од шахтної куряви очі, ображені до сліз його "нормальними" трійками* (с. 191); *Оно якийсь вурка йде з торбою за плечима, худий, брудний, босий, а великі сині очі, **червоні** по білках, так і нишпорять...* (с. 387).

Периферію утворюють ад'єктиви, засвідчені одиничним вживанням. Здебільшого вони позначають певні відтінки карого (*А в очах, **вицвіло-горіхових**, масних од ласки, ворушилося два жовті лисичі хвостики: виль-виль, виль-виль...*(с. 565); *...Дівчина саянула на нього **золотими** очима* (с. 194)), синього (*Назустріч мені виринув із туману дядько з в'язкою нових кошиків за плечима, сивими бровами з-під старенького сукняного картуза, великими руками, схожими на ковальські молоти, і хлоп'ячими **ніжно-блакитними** очима* (с. 215), сірого (*Все те покладе собі у вуха Борис, усе пропечатає своїми **сіроводянистими** очима...* (с. 495)) або характеризують насиченість кольору (*Хвиль випростався, звів на Санька старі **водяві** очі, й сліз у них – два повнісінькі наперстки: видно, од напруги*(с. 211); *Бабуся подивилася на Кліма вологими **вилинялими** очима...* (с. 388); *Дівчина сполохано глянула на нього **темними** затіненими очима і швидко вп'ялася пальцями в квітчасту хустку* (с. 390), а також прикметники на -окий: *...Їм здасться, що там їх уже чекає Климко – усміхнений, мовчазний і **синьоокий**...* (с. 399); *Потім поминальники співали й вигонкували..., а Стеха бачила перед собою тоді ще молодого, **кароокого**, з лихоманковим блиском в очах Маркіяна...* (с. 103); *...Представники міськкому комсомолу звернулися до директора*

шахти № 4-5 Михайла Яковича Веденічева – людини спокійної, уважної до співрозмовника, **голубоокої** і лагідної... (с. 553). До периферії назв кольору очей належить також прикметник **білі**: Сиділа у траві на торішньому листі, притиснувши руку до розхристаної кофтини, і дивилася на чоловіка знизу вгору хмільними, аж **білими**... очима (с. 260).

1.2. Мікрогрупа прикметників, які характеризують розмір та форму очей.

У самому центрі цієї ЛСПГ знаходиться лексема **великі**, яка може як позначати власне розмір очей, так і набувати додаткового семантичного відтінку – ‘налякані’ або ‘схвильовані’ (СУМ, т.1, с. 318): *Маня, витріщивши в стелю великі, чорні, як у батька, очі, ні з сього ні з того хихикнула* (с. 104); *Іван Мефодійович старший од мене на п'ятнадцять років. У нього великі і трохи сумні очі* (с. 35); *У неї були великі густокарі очі і засмагле обличчя – без фарб* (с. 186); *Дівчина прудко одвернулась, проте Ладко таки встиг побачити великі налякані й водночас лагідні очі...* (с. 87). Більшу інтенсивність цієї ознаки передають або повтором або похідною одиницею із суфіксом -езн-: *А тітка й дихати перестали, і очі в них великі-великі поробилися, до підсितка так і прикипіли* (с. 67); *До мене підійшла молода вродлива "сербіянка" й сяйнула величезними чорними очима...* (с. 129).

За особливістю форми очей автором вжита лексема **опуклі**: *Тут доповідач мусить якийсь час ошелешено дивитися на "Кольваха" – у Григорія це виходило неповторно: опуклі очі його нерухомо втуплювалися в "старого" і пронизували його наскрізь...* (с. 539); *Якийсь захололо-уважний подив був у його сірих опуклих очах* (с. 406).

Периферію мікрогрупи формують прикметники **примружені** (*І на що той Пилип поласився? Хіба на очі оті примружені, як у кішки на сонечку* (с. 229) та **риб'ячі** (*– Всі гроші, – з холодною посмішкою, що їй не схожа була на посмішку, казав Павло і дивився своїми малорухомими **риб'ячими** очима поверх цікавого дядька* (с. 161). Особливістю семантики ад'єктива **риб'ячі** є те, що він у цьому контексті позначає не тільки особливості форми і розташування очей ("витріщувати"), а й частково – їхній вираз.

1.3. Мікрогрупа прикметників, які характеризують очі за наявністю / відсутністю в них блиску. При цьому такі прикметники позначають зовнішні ознаки очей, які, зазвичай, вважають проявами певних емоційних станів, тому їх значення "зовнішньої характеристики" ускладнене вираженням супровідних характеристик стану людини.

Ця мікрогрупа розміщена на периферії підгрупи, і в ній неможливо виокремити центр, оскільки її одиниці засвідчені лише поодинокими вживаннями. До неї належать прикметники блискучі (що асоціативно пов'язано з емоційно збудженим станом людини): *Уздівши прямо перед собою великі блискучі в п'їтьмі очі та хижий полиск ошкірених зубів, я зойкнув і рвонувся...* (с. 343)) та похідний моторошно-блискучі (*Бабуся на печі стогне, молиться пошепки, мама зітхає та дивиться в стелю моторошно-блискучими в п'їтьмі очима...* (с. 352), вогністі, що позначає високий ступінь інтенсивності блиску в таких очах (*Так я видумав собі тата, й коли бабуся показала мені його карточку, зняту зі стіни та приховану в скрині під усяким ганчір'ям, я не повірив, що то він, бо мій тато був вищий, ширший у плечах, мав довгу, густу чуприну й великі вогністі очі...* (с. 350).

1.4. Мікрогрупа прикметників, які характеризують очі за ступенем зволоженості рогівки. До неї належать лексеми вологі та сухі (та похідна, що виражає інтенсивність вияву ознаки – сухісінькі). При цьому семантика цих лексем ускладнена додатковим значенням, оскільки вологі очі, зазвичай, асоціюються з сильним переживанням або наявністю в очах сліз: *Добре їв. А Оксьонша сиділа й не зводила з чоловіка ще вологих від збудження та сліз очей* (с. 498); *Обличчя її помітно підпухло, гарні вологі очі променилися сумом, і в них тяжко було дивитися* (с. 314); *Очі мамині сухі, голос ні здригнеться, і я чую за ним: спогади її не щемлять їй і не болять – вони закам'яніли* (с. 258); – *Що ясно? – блиснула на нього сухісінькими очима Параска (тільки що ж плакала!)* (с. 254); *А сама, отерпла, вчаділа од горя, з вороно-чорними бровами на білому виду, сухими... очима карими та великими синіми печатями під кароокістю...* (с. 238).

1.5. Мікрогрупа прикметників, які характеризують очі за їх рухливістю. Вони також містять у собі потенційну сему, яка вказує на емоційний стан людини або особливості характеру (зазвичай, *нерухомі* або *малорухомі* очі свідчать про відстороненість, зумовлену емоційним переживанням або малу зацікавленість іншими людьми): – *Всі гроші, – з холодною посмішкою, що їй не схожа була на посмішку, казав Павло і дивився своїми малорухомими риб'ячими очима поверх цікавого дядька* (с. 161); *"Що вони затівають?" – спитала Ленка, що досі сиділа мовчки і нерухомими очима дивилася перед собою* (с. 333); *Стоволос сидів у другій кімнаті з навушниками на скронях і нерухомими очима дивився на зелений вогник рації...* (с. 358).

2. Лексико-семантична підгрупа прикметників, які характеризують особливості виконання очима сенсорної функції. У творах Григора Тютюнника вона є нечисленною і представлена лише трьома одиницями: *незіркі, невидючі та косі*, засвідченими одиничним вживанням (*Старі сунули помалу, спираючись на ціпки, довго, мружачи не зіркі вже очі, вичитували по літерах оголошення...* (с. 248); *Він стояв посеред двору зсутулений, з опущеними вздовж пальта руками і невидючими очима дивився кудись мимо хат, садків, городів, навіть мимо самого неба* (с. 204); *А очі косі, розбігаються в усі боки, тому кожному ремісникові здається, що директор дивиться саме на нього – і всім трохи не по собі* (с. 57)).

3. ЛСПГ прикметників, які характеризують вираз очей людини.

Вона знаходиться в центрі аналізованої лексико-семантичної групи прикметників і представлена найбільшою кількістю лексем. У її межах можна виділити низку мікрогруп, які, однак, є різними як за кількістю одиниць, так і за частотою вживання лексем:

3.1. Прикметники, які характеризують очі як позбавлені виразу або невиразні. Найуживанішою з цією ЛСПГ є лексема *порожні*, яка позначає відсутність в очей виразу: *На плацпалатці боком, по-дитячому підкорчивши ноги й притиснувши до живота поштарську сумку, лежав Калюжний – холодні порожні очі були широко розплющені...* (с. 361); *"Ти бачив*

сьогодні сонце? А чи бачив згорблену бабусю з **порожніми** від самотності очима?.." (с. 462); Спершу Калінкін подивився на мене відчужено **порожніми**, як і у всякого зівачи, очима... (с. 481). На периферії мікрогрупи перебувають лексеми скляний (набуває відносно-якісного значення), мерзлий (ад'єктивованій дієприкметник; у значенні 'холодний'), холодний: Тут Сергуня і Олекса зареготили, блиснувши вгору до лампочки **скляними** очима, і подумали кожен сам собі: розумний, чортяка, все знає! (с. 242); Мій піддослідний стояв мовчки і **мерзлыми** очима сновиди шукав предмет мого захоплення (с. 473); На плац-палатці боком, по-дитячому підкорчивши ноги й притиснувши до живота поштарську сумку, лежав Калюжний – холодні **порожні** очі були широко розплющені... (с. 361). До цієї групи тяжіє також прикметник пісні: Так проти чого б це – террен? – перепитав трохи голосніше, аніж перше, і незмигно дивився **пісними** очима на жінку... (с. 197).

3.2. Прикметники, які характеризують очі за відображенням у них фізичного стану людини. Ця мікрогрупа представлена лексемами, які вказують на фізичне виснаження (втомлені), хворобу людини (хворі) або стан алкогольного сп'яніння (сливові, п'яньєнькі): Іван жалів маму, її **втомлені** руки, що гортають щоденник, **втомлені**, червоніод шахтної куряви очі, ображені до сліз його "нормальними" трійками (с. 191); А на Хвилеві реміняка нова її очі **сливові**... (с. 211); Климко похапцем розкрутив дротинку на кишені і простяг жінці всі гроші, дивлячись на неї вгору **хворими** очима (с. 396); – От ви всі тут мудрі, розумаки... – прискалюючи **п'яньєньке** око, заводив Онисько. – Ану ж скажіть мені, чого сало замерзає, а олія – ні! (с. 82).

3.3. Прикметники, які характеризують вираз очей, пов'язаний із розумовими здібностями, спостережливістю людини. У центрі мікрогрупи перебувають ад'єктиви антонімічної пари розумні – тупі (з похідними одиницями, які вказують на інтенсивність вияву ознаки): Грицько Мантачечка, що досі сидів мовчки, мружачи на людей швидкі **розумні** очі, одкашлявся, аби привернути до себе увагу... (с. 101); Колько

схиляє голівку набік, примружує **розумненькі** очі й швидко-швидко відповідає... (с. 153); – Як я сьогодні роботу, – підхопив Котя і подивився на мене **замислено-серйозними, розумними** очима... (с. 357); Вона вимовляла оте "що ж тут такого?" не винувато, а з презирством, навіть сміялася отаким собі коротким робленим смішком і мружила очі мимо Степана, – ще ясні, жаркі ще й **тупі** від цього жару (с. 260); Тобі противно, ге ж? – подивилася на мене своїми вже посоловілими, **тупими** – я навіть не збагнув, якого вони кольору, – очима... (с. 317). Іноді прикметник **тупі** набуває значення 'позбавлені виразу': ...Очі налилися кров'ю і зробилися **тупими**, як у незрячого (с. 59). До неї належать прикметники, які називають ознаки, що свідчать про швидкість перебігу мисленневих процесів людини, схоплення нею інформації – **швидкі, бистрі, чіпкі**: Завскладом, побитий на обличчі деінде віспою, з **бистрими** очима, весело говорив... (с. 408); Грицько Мантачечка, що досі сидів мовчки, мружачи на людей **швидкі** розумні очі, одкашлявся, аби повернути до себе увагу... (с. 101). Прикметник, який вказує на спостережливість людини, її проникливість – **гострий**: Надворі порядкував Федір, молодший Степанів брат, високий, показний чолов'яга з такими ж, як і в Степана, **тугими** рум'яними щоками та **гострими** карими очима... (с. 137); Брови йому зрослися над чорними **гострими** очима в широку, як і лампаси, смужку... (с. 340); "Здр-растуйте! – каже Нюриха, ставши посеред пронівського двору, як окупант, і швидко обмацуючи **чіпкими** очима надвірне хазяйство (с. 197).

3.4. Прикметники, які характеризують вираз очей, зумовлений ставленням до іншої людини. Мікрогрупа представлена лексемами **віддані, ненависні, довірливі**: Все помагать будем! – вигукнув Зульфат, зблиснувши на Наталю Миколаївну гарячими **відданими** очима. – А Олі я колиску принесу. У нас є. Залізна! Батько сам у депо зробив, як я оттакенький був. У кузні гнув, електрозваркою варив! (с. 383); Але Кібкало міцно тримає її за стан і дивиться на мене **кисло-ненависними** очима (с. 246); Дарка, хоч і плакала, дужче від жалю до себе, аніж від болю, не злякалася, одначе, того "вон", а вмовкла, глянула на Степана **ненависними**, в сльозах,

очима... (с. 260); *На якусь мить я бачу її сухі **вимогливі** очі і чую сором'язливий шепіт: – В сто раз кращі... милий... в тисячу!* (с. 14). Виразний її центр становлять прикметники недобрі та його антонімічний відповідник добрі: *...Дядина зирила на нього очима **недобрими**... (с. 570); З того часу він уже не позирав на Шахла спідлоба **недобрими** потайними очима (с. 120); "Я розумію, – кліпав своїми **добрими** очима Степан. – Але..." (с. 478); Він міг сидіти мовчки годину й дві, роздивляючись по кімнаті блискучими од "причепу" **добрими** очима... (с. 155); Відтоді німий... зорив на колишнього об'їждчика такими дикими, **недобрими** очима, що той аж не витримав якось... (с. 120). Одиначним вживанням засвідчений присвійно-якісний прикметник *Христосові*, що має семантику 'сповнені милосердя': *Він зрозумів мене, закліпав вологими **Христосовими** очима, заметушився і, вхопивши плитку, поніс її у "передпокій" до розетки (с. 491).**

3.5. Прикметники, які характеризують вираз очей відповідно до комунікативної поведінки чи наміру людини. Ця мікрогрупа виразно поділена на центр і периферію. Центральну позицію займає в ній ад'єктив благальні ('які виражають благання, тобто наполегливо невідступно і ласкаво чогось просять' (СУМ, т. 1, с. 191): *Степан довго стояв посеред хати, вступившись у Дарку, – ждав, що вона ось зараз підніме на нього **благальні** очі і заплаче покайно, але Дарка так само затято дивилася в куток (с. 261); Він з Мані не зводить очей, а вона з-за плеча у нього – з мене. Очі в неї сумні, **благальні** (с. 432); Подивилася на нього **благальними** очима з-під низько напнутої хустки – поради і співчуття питалася ними (с. 228). До цієї мікрогрупи належать також прикметники вимогливі, покірні, нахабні, грайливенькі: *Однак зауважив, що очі у дівчини карі, з золотом у зіницях, і що вони наївно **довірливі** (с. 182); Галя потихеньку сміялась, лєскотно якось і м'яко, ..., припадала голівкою до його плеча і заплющувала **покірні** лагідні очі (с. 118); В нього були швидкі й трохи **нахабні** очі (с. 483); Особливістю вживання лексеми насмішкувате є те, що вона сполучається тільки з іменником у формі однини око: – Ннда?! І як же ти їх оддаси, га? – Він прискалив на мене хижє **насмішкувате** око, але я вмію**

перемагати ще й не такі погляди – абсолютним олімпійським спокоєм! (с. 482); У крамниці Нюріха швидко й діловито перемацує пучкою сукна та штапелі, ... і, наставивши на продавців **настирливі** чорні очі, скаже: "А чого це ви, дівчата, отак ото затор-рзувалися, що вже у вас і на шар-рахван тітці немає?.." (с. 198); Трапляютьс ятакі, що й окуляри знімуть та помружать на Санька **грайливенькі** підведеніочі... (с. 206). Одиичним вживанням засвідчена лексема **здивовано-покірливі**: Він був ще зовсім молоденький, років на чотири старший за мене, й озирався по хаті **здивовано-запитливими** очима загнаного цуценяти (с. 331).

3.6. Прикметники, які характеризують вираз очей відповідно до емоційного стану, почуттів людини. Центр мікрогрупи зі значенням 'нічим не затьмарений, не засмучений, спокійний, безтурботний' формують прикметники **ясні, чисті, пречисті**: Устим вів сина за руку, одно нахилився до нього, казав усякі ласкаві слова, а очі, сірі, **ясні**, як і в Петька, сяяли щастям і довірою до всього світу (с. 227); Палажка хутенько, по-дівочому, скікнула з печі і отим, здавалося б уже давно забутим, **грайливим** жіночим рухом перепнула хусткою, на цей раз не ховаючи під нею **ясних** карих очей (с. 38); Андрій озирнувся і побачив серед гурту дівча в довгенькому форменому платті, з **чистими**, трохи сполоханими очима (с. 49); У такі хвилини мені хочеться мати перед собою аудиторію, я навіть бачу десятки **пречистих** дитячий очей... (с. 452). До центру належать також прикметники **сумні** та **смутні**: Потім ще довго стояла посеред двору і **сумними** очима дивилася йому вслід (с. 24); А в матері очі **смутні** чогось, і жарок у них тріпочеться – теж невеселий (с. 66); Іван Мефодійович старший од мене на п'ятнадцять років. У нього великі і трохи **сумні** очі (с. 35); Іван стояв тоді з нею біля вагона, аж доки рушив поїзд, почувачи себе винним перед мамою – за ці шість хвилин він був би вже дома, – але й піти, не бачити ці шість хвилин її **смутих** очей... теж не міг (с. 187).

Периферію утворюють прикметники **масні** (у переносному значенні 'який виражає хтивість, хтивий' (СУМ, т. 4, с. 640)), **хмельні** (у переносному значенні 'який перебуває в стані піднесення, збудження, самозабутті' (СУМ, т. 11, с. 98)), **жаркі** (пристрасні), **скажені, нещасні** і синонімічний до останнього

ад'єктив терпкі: *А в очах, вицвіло-горіхових, масних од ласки, ворушилося два жовті лисичі хвостики: виль-виль, виль-виль...* (с. 565); *А очі скажені, губи тремтять, чуприна дибки, як у вовка на загривку* (с. 229); *Сиділа у траві на торішньому листі, ...і дивилася на чоловіка знизу вгору хмільними, аж білими... очима* (с. 260); *Тітка дивилася на мене крізь сльози нещасними очима* (с. 405); *Тимоха підвівся й... побачив, як затремтіли її блискучі, зламані посередині брови, а вії миттю злетіли вгору, одтуливши терпкі смоляні очі* (с. 77); *Вона вимовляла оте "що ж тут такого?" не винувато, а з презирством, навіть сміялася отаким собі коротким робленим смішком і мружила очі мимо Степана, – це ясні, жаркі ще й тупі від цього жару* (с. 260). Автор зрідка вживає також складні прикметники на означення емоційного стану, що дає змогу передати відтінки переживань, станів людини, – усміхнено-печальні, сумно-ніжні: *Я дивився на Григорієве обличчя й повільно впізнавав його заново – так воно змінилося: ...очі стали великі у білках і сумно-ніжні в зіницях* (с. 522); *Очі в нього були усміхнено-печальні – він ніколи не усміхався ними весело...* (с. 402).

3.7. Прикметники, які характеризують вираз очей відповідно до рис характеру. Мікрогрупа недиференційована, оскільки хоч і репрезентована порівняно великою кількістю лексем, але вони засвідчені одиничним вживанням (вираз очей передає унікальні риси характеру персонажа). До неї належать прикметники лагідні, полохливі, суворі, сором'язливі, сміливі, лукаві, відчайдушні, потайні: *Рушить, приміром, дощ – Нюра довго вдивлятиметься полохливими очицями в мокрі шибки* (с. 196); *Дівчина прудко одвернулася, проте Ладко таки встиг побачити великі налякані й водночас лагідні очі* (с. 87); *Софійка глянула на ту колицу, ледь затримала на ній полохливі, змучені соромом очі, повагалася – люди ж кругом – тоді таки поклала в неї дитя* (с. 210); *Обернулася з коромислом і повними відрами, молода, блідолиця – теж, видно, не густо на столі, похитала головою, а очі суворі, спідлоба* (с. 551); *Жінки дивилися на вогник тьмяно-блискучими сміливими очима* (с. 401); *Погнали до картопляща, – каже Палажечка, ховаючись лукавими очима*

в хмінь (с. 74); ...Бачила ж бо, як він кидав біля клубу вдвічі більших за себе хлопців об землю і як горіли при тому його **відчайдушні** смоляні очі... (с. 208); Ми зареготіли їй у відповідь, купили в якогось хлопчика з **сором'язливими** очима пролісків і рушили шукати Степанові путящої картоплі (с. 485); З того часу він уже не позирав на Шахла спідлоба недобрими **потайними** очима (с. 120). Прикметники, для яких характеристика очей за відображенням у них рис характеру переносна, – **твердий** ('який не має вагань') та **кам'яний** ('який має твердий характер, бездушний, нечутливий, черствий' (СУМ, т. 4, с. 85)): *А в горах ліси гудуть споконвічні, і через те солов'їв там не чути, хіба що орли в небі кружляють та ходять присмерковими ущелинами люди – в овечих шапках, з **твердими** синіми очима, під брови захованими, та з мідними топірями в руках замість костурів...* (с. 209); *Бородань почув її, знайшов **кам'яними** очима в натовпі і сказав: – А ти вообщє можеш тут не стоять...* (с. 380).

3.8. Прикметники, які характеризують вираз очей відповідно до психологічного віку людини: *Хвиль випростався, звів на Санька старі **водяві** очі, й сліз у них – два повнісінькі наперстки: видно, од напруги* (211); *Назустріч мені виринув із туману дядько з в'язкою нових кошиків за плечима, сивими бровами з-під старенького сукняного картуза... і **хлоп'ячими** ніжно-блакитними очима* (с. 215).

4. ЛСГ прикметників, які дають загальну характеристику очей. У межах підгрупи сожна виокремити дві мікрогрупи.

4.1. Прикметники, які характеризують очі за ступенем їх привабливості. Репрезентована лексемами, які дають позитивну оцінку **гарні** (**гарненькі**), **прекрасні**: *Коли опинилися за ворітьми, Рита сказала, ледь примруживши **гарненькі** очі: – Такий красивий та привітний...* (с. 167); *Обличчя її помітно підпухло, **гарні** вологі очі променилися сумом, і в них тяжко було дивитися* (с. 314); *...Дівчина тихо сміялась, по-дитячому притискаючи підборіддя до шиї і дивлячись на Івана з-під довгих вій **прекрасними** очима* (с. 189).

4.2. Прикметники, які характеризують очі як *рідні* або *чужі* іншій людині: *Заходив кілька разів на пошту, щоб хоч глянути в її очі, такі рідні мені...* (с. 493); *Климко?.. Зульфат?.. Ой, як ви мене злякали... – І осяяла їх такими лагідними, такими рідними очима, що їм обом здалося намить, ніби все навколо так, як і колись було...* (с. 381); *А сьогодні вона знову явилася мені, і, як це часто бувало зі мною й раніше, я раптом побачив себе збоку, чужими очима* (с. 450).

Отже, у межах лексико-семантичної групи прикметників зі значенням характеристики очей людини можна виділити чотири лексико-семантичні підгрупи, подільні на дрібніші лексико-семантичні мікрогрупи. Усі вони відмінні за кількістю ад'єктивів, які до них входять, та частотою вживання цих одиниць. За частотністю центр досліджуваної ЛСГ утворюють прикметники, які позначають колір очей (чорні, сірі, карі), їх розмір (великі), вираз (за комунікативним наміром (благальні), за ставленням до іншої людини (добрі – недобрі), за емоційним станом (сумні, смутні), за розумовими здібностями (розумні – тупі)). Крайню периферію ЛСГ становлять прикметники, які характеризують особливості виконання очима сенсорної функції.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на дослідження компонентів аналізованої лексико-семантичної групи з погляду їх дериваційних ознак та особливостей семної структури.

1. Арнольд И.В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста / И.В. Арнольд // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сб. ст. / [науч.ред. П.Е. Бухаркин]. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. 2. Денисова С.П. Типология категорий лексичної семантики / С.П. Денисова. – К. : Вид-во Київ. держ. лінгв. ун-ту, 1996. 3. Словник української мови : в 11-и тт. – К. : Вид-во "Наукова думка", 1970–1980. 4. Тютюнник Г.М. Твори / М.Г. Тютюнник. – К. : Вид-во ЦК ЛКСМУ "Молодь", 1984.

Список умовних скорочень

ЛСГ – лексико-семантична група.
ЛСПГ – лексико-семантична підгрупа.
СУМ – словник української мови.